

Практично-просвітницька і виховна функції андрагогіки

Володимир ОНОПРІЄНКО,

доктор педагогічних наук, доцент Сумського національного аграрного університету

Нині Україна, як і вся світова спільнота, стала на шлях суттєвих змін в освіті та визначення нових пріоритетів навчання і виховання особистості протягом усього життя, які б сприяли формуванню готовності громадян держави до свідомого політичного й соціального вибору, постійного підвищення свого професійного рівня. Реалізація цих завдань можлива, крім іншого, у системі післядипломної освіти та освіти дорослих, специфіка якої полягає у диференційованому підході до навчання дорослих, особливій освітній мотивації. За таких умов той, хто навчається, визначає, які форми, методи, прийоми, технології навчання для нього є найбільш оптимальними, самостійно обирає місце навчання [1, с. 23].

Поняття «андрагогіка» («освіта дорослих») сьогодні викликає безліч дискусій у філософській та педагогічній літературі, оскільки воно є відносно новим і потребує методичного та методологічного розроблення.

Передумови становлення андрагогіки як окремого наукового напрямку полягають у тому, що прогресуючий розвиток природничих та суспільних наук, спричинений практичними потребами людства та перманентним накопиченням знань, зумовив виникнення в ХХ ст. вікової психології дорослих. Це, в свою чергу, логічно потребувало досліджень когнітивних особливостей, що зрештою привело до відокремлення спеціальної галузі психолого-педагогічної науки – андрагогіки, яка вивчає загальні проблеми та особливості навчання людей дорослого віку.

Було визначено пріоритетне завдання навчання дорослих та головну функцію андрагогіки – забезпечити людину комплексом знань та вмінь, необхідних для активної творчості й діяльності. Йдеться про постійний, неперервний розвиток людини як особистості, громадянина, працівника протягом усього життя. Накопичений досвід та система знань нині дають змогу ставити питання про перетворення навчання дорослих із емпіричної концепції у самостійну галузь педагогічної науки [2, с. 45]. У середині ХХ ст. провідних науковців-освітян захоплює ідея неперервної освіти, тобто такої, що задовольняє потреби особистості впродовж життя. На

основі цієї ідеї постає парадигма освіти дорослих як її необхідна складова. Поступово освіта дорослих стала пріоритетним завданням освітніх систем багатьох країн світу. У проекті Концепції освіти дорослих в Україні, який уперше було оприлюднено на засіданні бюро Відділення педагогічних наук України 3 березня 2009 р., зазначено, що освіта дорослих – пролонгований процес і результат розвитку людини (особистості, громадянина, фахівця), що відбувається упродовж усього життя і завдяки якому дорослі розвивають свої здібності або підвищують професійну кваліфікацію [1, с. 23].

Взагалі поява андрагогіки як окремої гілки педагогіки зумовлена причинами різного характеру. Основою для її виникнення були об'єктивні умови, пов'язані зі зростанням потреб у розвитку освіти дорослих. Тривалий час вважалося, що основні знання людина здобуває під час навчання у дитячому та підлітковому віці, а потім користується ними все життя. Проте фізіологи та психологи довели, що люди здатні успішно навчатися практично протягом усього життя.

Для детальнішого аналізу проблеми треба розглянути історію виникнення та розвитку поняття. Термін «андрагогіка» походить від грецьких слів «чоловік» і «виховання» та позначає, на думку більшості авторів [3; 4], розділ педагогіки, що вивчає стимулювання та спрямування процесів виховання дорослих людей. Виховання дорослих людей

відрізняється від виховання дітей і підлітків тим, що базується на різному минулому досвіді (у дорослих він значно більший) і на різному темпі перебігу психічних реакцій (дорослі гірше запам'ятовують новий матеріал, мають нижчу розумову реакцію, для них характерні ситуативне мислення за аналогією, усталені стереотипи та установки мислення і поведінки).

Вперше цей термін використав німецький історик освіти О.Капп в 1833 р. для позначення науки, що досліджує проблеми освіти дорослих. Початок формування теоретичних основ андрагогіки як самостійної науки було покладено в 1970–80-х роках у працях видатного американського андрагога М.Ноулза, англійського вченого П.Джарвіса, американця Р.Сміта та групи молодих англійських учених з Ноттінгемського університету [5, с. 105].

Нині провідними закладами у дослідженні теоретичних проблем щодо організації неперервної освіти дорослих та налагодженні міжнародної співпраці у цій сфері є Інститут освіти ЮНЕСКО (Гамбург) і Міжнародний інститут планування освіти (Париж). Поширення освіти дорослих на світових теренах відбувається за сприяння Міжнародного інституту освіти (США), Швейцарської організації освіти дорослих, Міжнародного педагогічного центру у Франції, Національного інституту освіти дорослих у Великій Британії, Міжнародного інституту педагогічних досліджень у Німеччині та ін.

У 1970 р. Малколм Шеппард Ноулз (1913–1997) видав свою основоположну працю з андрагогіки, в якій сформулював основи андрагогічної моделі навчання [6, с. 4]. Розвиток цієї галузі педагогічної науки пов'язаний і з іменами таких учених, як А.Нокс, П.Джарвіс, Р.Сміт, С.І. Змейов, С.Г. Вершловський та ін. На навчання дорослих як науково-педагогічну проблему дослідники почали звертати увагу з 20-х років ХХ ст. (Б.Г. Ананьєв, В.О. Артемов, Ж.Л. Вітлін, С.І. Змейов, С.Ю. Ніколаєва, Ю.О. Самарін) [7, с. 12]. Виникнення андрагогіки було пов'язане з науково-технічною революцією та новими вимогами до працівників, прогресом науки, швидким накопиченням нових знань і застаріванням уже здобутих, зміною технологій, новими підходами до організації виробництва. На початку 50-х років ХХ ст. освіта дорослих розглядалася як невідмінне доповнення до традиційної освіти, а з середини 60-х – як самостійна галузь освітньої практики. 50–70-ті роки – це період становлення нової науки про людину, тобто науки гуманітарної, – андрагогіки [8, с. 3].

Треба зазначити, що основи вітчизняної андрагогіки заклали Н.Протасова [9] та С.Болтівець [10].

Засновник андрагогіки М.Ноулз, викладаючи своє розуміння цього терміна та технології навчання дорослих, асоціював її з різноманітністю інструктивних припущень. Він також деталізував роль інструкторів та визначив шляхи допомоги учням з метою максимізувати їхні навчальні можливості. Його ранні праці з андрагогіки та інтерпретації учіння стали основою подальших досліджень

з проблем самоспрямованого навчання. М.Ноулз розробив різноманітні довідкові проекти та навчальні посібники з цього питання, сформулював деякі положення про розвиток учіння в сфері самостійно спрямованого навчання. Зокрема, вказав на очевидність того, що особи, які виявляють ініціативу в освітній діяльності, засвоюють знання в більших обсягах і краще, ніж це вдається пасивним індивідам. Вчений зазначав, що самостійно кероване учіння більш співзвучне нашим природним процесам психологічного розвитку [11].

Раціональні ідеї М.Ноулза були узагальнені і отримали свій подальший розвиток у дослідженнях відомого російського вченого С.Г. Вершловського. На його думку, андрагогіка, по-перше, є певною метатеорією, що інтегрує «соціологічні, педагогічні, соціально-педагогічні знання і дає змогу розглядати освіту за рамками традиційної системи дитячо-юнацької освіти»; по-друге, наукою, що пізнає й узагальнює «практику освіти дорослих і суміжних галузей наукового пізнання, яка дозволяє формулювати і реалізовувати цілі освіти дорослих» [4, с. 28–29].

Не менш важливими і вартими уваги є погляди на освіту дорослих С.Хоула, який акцентує увагу на ролі в ній навчального процесу і вважає освіту дорослих процесом, що охоплює навчальне планування, за допомогою якого окремі учень або група учнів покращують свій статус у суспільстві. Тобто одна з провідних функцій освіти дорослих – соціально-статусна.

Відповідно до наукових поглядів Р.Петерсена, освіта дорослих у США ґрунтується на таких провідних ідеях: загальності (охоплення освіти всіх категорій населення на різних її рівнях); гуманізації (концентрація уваги на інтересах та ролі особистості учня і викладача); демократизації освіти (рівність доступу до освіти громадян, забезпечення активної участі у житті суспільства і держави, забезпечення рівності соціальних можливостей чоловіків і жінок, осіб з обмеженими можливостями, представників етнічних меншин тощо, децентралізація управління освітою, муніципалізація освіти, автономність освітніх установ, що визначає самостійність навчальних закладів у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту і методів роботи, а також їхню юридичну, фінансову й економічну самостійність); випереджувального розвитку освіти (рівень освіти учасників виробництва має випереджати рівень розвитку самого виробництва); неперервності освіти (довічний процес, що забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості й усебічний розвиток її духовного світу); інтеграції (забезпечення зв'язку освіти з життям індивіда і суспільства, а також взаємозв'язку різних видів освіти) [12]. Крім того, не менш важливе значення мають комплексність, науковість, зв'язок освіти дорослих з процесом ринкових трансформацій, орієнтація на перспективні сфери трудової діяльності з урахуванням попиту на ринку праці,

відповідність державним вимогам та стандартам тощо.

Тлумачення поняття «освіта дорослих» потребує пояснення та аналізу самого терміна «дорослість». Дослідження американських педагогів та психологів свідчать, що дорослість як певна вікова фаза є відносно новим поняттям, яке не виокремлювали до початку ХХ ст. Сьогодні термін «дорослість» має соціокультурне тлумачення, оскільки відповідь на запитання «Хто є дорослим?» визначається суспільством і культурою у певний період. З біологічного погляду, у багатьох культурах ознакою дорослості вважається статева зрілість. Визначення дорослості з юридичного погляду переважно пов'язане з віком людини. Найбільш повну характеристику дорослості дає М.Ноулз. Відповідно до його трактування, дорослою є психічно зріла людина (наскільки вона сприймає себе відповідальною за своє власне життя), яка виконує визначену соціальну функцію в суспільстві [там само].

Російські дослідники, в свою чергу, займаючись проблемами андрагогіки, видали вагомі праці, що стали класикою андрагогічної науки: С.Г. Вершловський «Робоча книга андрагога» (1998 р.), С.І. Змейов «Основи андрагогіки» (1999 р.), Ю.І. Калиновський «Вступ до андрагогіки. Мобільність педагога в освіті дорослих» (2000 р.), М.Т. Громкова «Андрагогіка: Теорія і практика освіти дорослих» (2005 р.) [13, с. 27]. У кожному з цих досліджень наголошується на найважливіших методологічних основах освіти дорослих.

Так, С.Г. Вершловський розглядає андрагогіку як науку, що пізнає й узагальнює практику освіти дорослих, створює теоретичні й методичні основи діяльності дорослої людини та допомагає їй здобути загальні й професійні знання, засвоїти досягнення культури і сформувані або переглянуті життєві принципи [4].

С.І. Змейов як об'єкт андрагогіки розглядає процес навчання дорослих, що звужує межі цієї науки, не охоплюючи ті ціннісні зміни, що відбуваються в свідомості, професійній діяльності, житті дорослої людини та зумовлені процесами самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку [3, с. 7].

Головним принципом освіти дорослих Т.Г. Браже вважає її гарантовану результативність (обов'язковість задоволення потреб людини у підвищенні її життєвого рівня шляхом отримання певних освітніх послуг) [14, с. 18]. Важливим є принцип валологічності, який дає змогу запроваджувати здоров'язбережувальні технології, оптимальні й ефективні для фізичного стану дорослої людини. Андрагогіка має яскраво виражену гуманістичну спрямованість.

У вітчизняній педагогіці до кінця 90-х років ХХ ст. у науковому обігу не було цього терміна. І лише паралельно зі створенням відповідних інститутів, факультетів, центрів і кафедр проблеми андрагогіки почали висвітлювати в своїх публікаціях науковці: І.А. Зязюн (андрагогіка: особистісний і професійний

онтогенез); В.В. Олійник (інноваційні підходи до навчання в системі післядипломної освіти); О.М. Пехота (акмеологічний підхід до проблем андрагогіки); Н.Г. Протасова (технології навчання дорослої людини); В.І. Пуцов (проблеми навчання дорослої людини); С.О. Сисоєва (освіта дорослих: технологічний підхід) та ін. Сучасні українські дослідники зазначають, що головним завданням андрагогіки є формування у дорослих суб'єктів актуальних компетенцій прикладного характеру за досить обмежений період часу (що дуже важливо для цієї категорії людей) [13, с. 35].

З огляду на об'єктивні зміни в освітній сфері і досягнення різних наук у розумінні ролі людини у власній життєдіяльності, варто звернутися до досвіду науковців [3, с. 14], які, досліджуючи андрагогіку, виходили із засадничого факту – принципів відмінностей між дорослою і недорослою людиною взагалі та в процесі навчання. Андрагогіка спирається на такі принципові положення:

- провідна роль у процесі навчання належить тому, хто навчається;

- у процесі навчання дорослий прагне до самореалізації, до самостійності;

- дорослий володіє життєвим, побутовим, соціальним, професійним досвідом, який може бути використаний як важливе джерело навчання для нього і для його колег;

- доросла людина навчається для розв'язання життєвої проблеми і розраховує на негайне застосування одержаних знань;

- навчальна діяльність дорослого переважно детермінується часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують процес навчання, або сприяють йому;

- процес навчання дорослого організований у вигляді спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто навчає [там само, с. 96].

Наведені положення є результатом узагальнення основних відмінностей між андрагогічною і педагогічною (що використовується в середніх, професійних та вищих навчальних закладах) моделями навчання, обґрунтованих основоположником андрагогіки М.Ноулзом. Дослідник підкреслював, що для дорослої людини важливе відчуття власної участі в будь-якому рішенні щодо неї, а не пасивне сприйняття рішення інших. Звідси необхідність здійснювати освітній процес з урахуванням індивідуальних особливостей і запитів осіб, які навчаються. П.Джарвіс також у сформульованих ним положеннях організації процесу навчання дорослих зазначав, що ті, хто вчать, повинні: організовувати навчання дорослих у властивому для кожного темпі; використовувати різні стилі навчання залежно від характеру взаємодії з тими, хто навчається; забезпечувати якомога більш індивідуалізоване навчання [13, с. 56–57].

До переліку андрагогічних принципів навчання, що формують фундамент теорії навчання дорослих,

С.І. Змейов включив принцип індивідуалізації навчання. Відповідно до нього суб'єкти освітнього процесу спільно створюють індивідуальну програму навчання, орієнтовану на конкретні освітні потреби і цілі, яка враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості того, хто навчається [3, с. 112].

У межах дослідження відмінностей у навчанні дорослих та дітей заслуговує також на увагу закономірність, виведена А.Маслоу, яка полягає у тому, що для періоду дорослості характерне переростання вікових відмінностей у відмінності індивідуальні [13, с. 44]. Водночас короткочасність навчання у системі післядипломної освіти призводить до того, що найбільш легковикремлюваною для викладача індивідуальною відмінністю того, хто навчається, є його досвід. Тому диференційований підхід в організації навчального процесу в системі післядипломної освіти – це дидактичний принцип, що передбачає врахування викладачем індивідуальних особливостей того, хто навчається, зокрема його досвіду, напряду підготовки з метою створення оптимальних умов для розвитку професійних компетенцій фахівця. Правильно застосований андрагогічний підхід до навчання та учіння в руках умілого, досвідченого фахівця може зробити позитивний вплив на дорослого учня. Отже, завдання андрагогіки полягає в тому, щоб перетворити наявний у суспільстві соціально-культурний досвід у досягнення всіх членів суспільства настільки, наскільки це їм потрібно для повноцінного життя, а також сформувати в людини здатність до збагачення наявного досвіду власними зусиллями.

Тому освіта дорослих має забезпечити їх певними життєвими установками, а саме:

1. У дорослих повинно сформуватися зріле розуміння себе. Вони мають розуміти свої потреби, інтереси, можливості та цілі, дивитися на себе об'єктивно, сприймати та поважати себе такими, якими вони є, щиро прагнучи стати кращими. Дорослі повинні розвивати ставлення прийняття, почуття любові та поваги до інших. Це ті ставлення і почуття, від яких залежать усі людські стосунки. Дорослі мають вчитися переконувати людей, не ображаючи їх. В ідеалі в основі такого ставлення має бути щире бажання допомогти іншим.

2. Дорослі повинні розвивати динамічне ставлення до життя. Їм потрібно сприймати факти змін і себе як дещо, що постійно змінюється. Вони мають взяти за звичку дивитися на кожний досвід як на можливість навчатися.

3. Дорослі повинні навчитися реагувати на причини, а не на симптоми поведінки. Кожна особистість має можливості, які, усвідомлені та реалізовані, стануть цінним внеском у власний добробут та добробут суспільства. Досягнення цих потенціалів потребує різних умінь – соціальних, громадянських, мистецьких тощо. Мета освіти – це надати кожній індивідуальності вміння, необхідні їй для реалізації своїх можливостей.

4. Дорослі повинні зрозуміти цінність людського досвіду. Вони мають бути ознайомлені з культурною та науковою спадщиною, великими ідеями, визначними традиціями світу, в якому вони живуть, мають розуміти та поважати цінності, що пов'язують людей.

5. Дорослі повинні розуміти суспільство та вміти керувати соціальними змінами [11].

Крім того, як зазначають науковці, освіта дорослих – феномен, характерний для високорозвинутих країн світу, показник рівня економічного, політичного та інтелектуального розвитку суспільства. Її доцільність є загально визнаним фактом, оскільки більшість розвинутих країн у певному сенсі своїм технологічним, соціокультурним і економічним прогресом зобов'язані освіті дорослих. З огляду на її розвиток, вони визначають вектор свого подальшого соціально-економічного зростання. У XXI ст. освіта дорослих набуває надзвичайно важливого значення. Поступово відбувається її змістова й організаційне відокремлення, яке виявляється у збільшенні мережі установ і закладів, орієнтованих виключно на задоволення культурно-освітніх потреб дорослих, урізноманітненні пропонувананих ними програм, які істотно відрізняються від тих, що реалізуються у дитячій та юнацькій освіті [15, с. 171].

Але все це було б марно, якби потреби дорослих в освіті задовольняли ті самі люди, які навчають дітей. Відповідно до відмінностей андрагогічного впливу потрібно виокремити й суб'єктів андрагогічного впливу, тобто визначити поняття «андрагог». Андрагог – організатор навчання дорослих, консультант, співавтор індивідуальної програми навчання, який поєднує у своїй професійній діяльності й інші функції (надає допомогу в активізації мотивації до навчальної і професійної діяльності, володіє змістом як андрагогічної, так і професійної діяльності тих, хто навчається, методологією андрагогічного супроводу самоосвіти дорослих (цільове підвищення кваліфікації, випереджальне навчання основ науково-дослідної роботи, допомога у створенні проектів професійного й особистісного розвитку тощо)) [там само, с. 169].

Отже, освіті дорослих сьогодні відводиться важлива роль у розвитку суспільства та особистості. Серед функцій, які виконує андрагогіка, головними є практично-просвітницька і виховна, що забезпечують професійне й особистісне зростання вже сформованої людини, допомагають їй бути гнучкою і здатною пристосовуватися до динамічних змін сучасного світу. Реалізація окреслених завдань у вітчизняній освіті потребує напрацювання ґрунтовної теоретичної і практичної бази. А це відкриває широкий простір для подальших досліджень.

Література

1. Клокар Н. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу / Н.Клокар // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – №2.

2. *Сандецька О.О.* Навчання дорослих іноземній мові як науково-педагогічна проблема / О.О. Сандецька // Вісн. Черкаськ. нац. ун-ту ім. Б.Хмельницького. – Сер. «Педагогічні науки». – Вип. 137. – 2007. – С. 45–48.
3. *Змеєв С.И.* Андрагогіка: основи теорії, історії і технології навчання дорослих: монографія / С.И. Змеєв. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
4. *Вершловський С.Г.* Образование взрослых: опыт и проблемы / С.Г. Вершловский. – М.: Знание, 2002. – 167 с.
5. *Старева А.М.* Теоретичні та практичні основи освіти дорослих / А.М. Старева // Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Т. 50. – Вип. 37. – С. 105.
6. *Цимбал І.І.* Андрагогіка як принцип неперервної освіти дорослих / І.І. Цимбал // Освіта на Луганщині: наук.-метод. журнал. – 2007. – №1 (26).
7. *Самарин Ю.А.* Вопросы психологии обучения и воспитания взрослых / Ю.А. Самарин // Вопросы психологии. – 1995. – №4. – С. 12–16.
8. *Арешонков В.Ю.* Педагогічні засади самоорганізації слухачів системи післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Ю. Арешонков. – Житомир, 2006.
9. *Протасова Н.* Андрагогічна ідея і післядипломна освіта: постановка проблеми / Н.Протасова // Шлях освіти. – 1998. – №3. – С. 13–15.
10. *Баяновська М.* Андрагогіка в системі сучасного людинознавства / М.Баяновська // Рідна школа. – 2006. – №10. – С. 11–14.
11. *Луцик Ю.М.* Андрагогіка М.Ноулза в системі викладання у вищій школі [Електрон. ресурс] / Ю.М. Луцик, Л.В. Пікулицька, В.І. Комарь // Педагогічні науки: Сучасні методи викладання. – Вип. 5. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007/Pedagogica/19641.doc.htm
12. *Бідюк Н.М.* Теоретико-методологічні засади організації професійної освіти дорослих у США [Електрон. ресурс] / Н.М. Бідюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vchu/N124/pdf/
13. *Пехота О.М.* Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної освіти: посібник / О.М. Пехота, В.І. Пуцов, Л.Я. Набока, А.М. Старева. – К., 2006.
14. *Браже Т.Г.* Принципы оценки деятельности андрагога / Т.Г. Браже // Педагогіка. – 2000. – №6.
15. *Лук'янова Л.* Психолого-педагогічні засади запровадження самостійної пізнавальної діяльності в системі екологічної освіти / Л.Лук'янова // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Г.Сковороди: наук.-теор. зб. – Спец. вип.: Педагогіка. Вища освіта України і Болонський процес: матеріали Всеукр. конф. / голов. ред. В.П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький, 2005.

Анотації

Володимир ОНОПРІЄНКО Практично-просвітницька і виховна функції андрагогіки

У статті аналізуються сутність та природа освіти й виховання дорослих. Доводиться думка про

те, що виховання дорослих людей відрізняється від виховання дітей та підлітків тим, що базується на різному минулому досвіді і на відмінному темпі перебігу психічних реакцій. Розглянуто функції, які виконує андрагогіка у сучасному суспільстві.

Ключові слова: особистість, андрагогіка, освіта дорослих, культура, виховання, функції, андрагогічна та педагогічна моделі навчання.

Владимир ОНОПРИЕНКО Практико-просветительская и воспитательная функции андрагогики

В статье анализируются сущность и природа образования и воспитания взрослых. Доказывается суждение о том, что воспитание взрослых людей отличается от воспитания детей и подростков тем, что базируется на несходном прошлом опыте и на разном темпе протекания психических реакций. Рассмотрены функции, которые выполняет андрагогика в современном обществе.

Ключевые слова: личность, андрагогика, образование взрослых, культура, воспитание, функции, андрагогическая и педагогическая модели обучения.

Volodymyr ONOPRIYENKO Practical-educational and educational functions of andragogy

The article analyzes the essence and nature of education and training of adults. Proved the opinion that the education of adults is different from the education of children and teenagers as it is based on dissimilar past experience and the different pace of passing psychological processes. Functions which andragogy carries out in modern society are considered.

Keywords: personality, andragogy, adult education, culture, upbringing, functions, andragogical and pedagogical training models.

